

Vilniaus mokslo bičiulių draugijos Meno istorijos sekcijos veikla 1931–1939 metais: indėlis į Vilniaus meno istorijos pažinimą ir sklaidą

Henryka Ilgiewicz

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Lithuanian Culture Research Institute
henrika.ilgiewicz@gmail.com

Santrauka. Straipsnio tikslas yra pristatyti Vilniaus mokslo bičiulių draugijos Meno istorijos sekcijos indėlį į Vilniaus meno istorijos pažinimą ir sklaidą jos gyvavimo laikotarpiu – 1931–1939 metais. Sekcija iki šiol nesulaukė didesnio tyrinėtojų dėmesio, minėta tik Vilniaus mokslo bičiulių draugijos bendros veiklos kontekste. Tyrimas atskleidė, jog Sekcijos „tėvai kūrėjai“ ir pirmieji nariai buvo Vilniaus Stepono Batoro universiteto Humanitarinio ir Dailės fakultetų profesoriai, tiriantys ir propaguojantys Lenkijos ir buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK), ypač Vilniaus, meno istoriją. Per Sekcijos veiklos laikotarpį jai priklausė 26 nariai; jais tapdavo ne tik meno istorikai, bet ir archyvarai, archeologai, architektai, etnografai, dailininkai, dvasininkai. Sekcijos posėdžiuose skaitytų pranešimų ir diskusijų atėdavo pasiklausyti ne tik jos, bet ir kiti Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariai, studentai, mokytojai ir visi vilniečiai, besidomintys meno istorija. Kita labai svarbi Meno istorijos sekcijos veiklos sritis buvo leidyba – leistas serijinis leidinys „Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki“ (*Meno istorijos sekcijos darbai ir ataskaitos*), 1935–1939 m. išleisti trys jo tomai. Šie leidiniai (išsiuntinėti Vilniaus ir kitų miestų bibliotekoms, su Vilniaus mokslo bičiulių draugija bendradarbiaujančioms mokslo ir kultūros įstaigoms, draugijoms ir kitoms visuomeninėms organizacijoms) buvo itin svarbūs skleidžiant žinias apie LDK, ypač Vilniaus, meno paminklus ir jų kūrėjus.

Reikšminiai žodžiai: tarpukario Vilnius, Vilniaus mokslo bičiulių draugija, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos Meno istorijos sekcija, meno istorija, Vilniaus Stepono Batoro universitetas.

Activities of the Art History Section of the Society of Friends of Science in Vilnius in 1931–1939: Contributing to the Knowledge and Dissemination of the History of Vilnius Art

Abstract. The article examines the contribution of the Art History Section of the Society of Friends of Science in Vilnius to the knowledge and dissemination of the history of Vilnius art during its existence, from 1931 to 1939. The Section has not been researched in detail yet and has been mentioned only in the context of the general activities of the Society. The study revealed that the founding fathers and the first members of the Section were professors of the Faculty of Arts and the Faculty of Humanities of Stefan Batory University in Vilnius, who

Received: 21/02/2024. Accepted: 28/11/2024.

Copyright © 2023 Henryka Ilgiewicz. Published by the [Martynas Mažvydas National Library of Lithuania](#).

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY 4.0\)](#), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

researched and promoted the history of art in Poland and the former Grand Duchy of Lithuania, especially in Vilnius. During the period of the Section's activity, twenty-six members were its members, including art historians, archivists, archaeologists, architects, ethnographers, artists, and clergy. Not only members of the Section, but also other members of the Society of Friends of Science in Vilnius as well as students, teachers, and city's residents interested in art history attended the presentations and discussions of the Section. Publishing was another very important field of activity of the Section. A series of publications (three volumes in total) under the general title *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki* (Works and Reports of the Art History Section) were published in 1935–1939. These publications (sent to libraries in Vilnius and other cities, scholarly and cultural institutions, societies and other public organizations cooperating with the Society of Friends of Science in Vilnius) greatly contributed to the dissemination of knowledge about the monuments of art of the Grand Duchy of Lithuania, especially in Vilnius, and their creators.

Keywords: interwar Vilnius, Society of Friends of Science in Vilnius, Art History Section of the Society of Friends of Science in Vilnius, art history, Stefan Batory University in Vilnius.

Įvadas

Šio straipsnio tikslas yra pristatyti Vilniaus mokslo bičiulių draugijos Meno istorijos sekcijos indėlį į Vilniaus meno istorijos pažinimą ir sklaidą jos gyvavimo laikotarpiu – 1931–1939 metais. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos Meno istorijos sekcija iki šiol nesulaukė didesnio tyrinėtojų dėmesio. Iki Antrojo pasaulinio karo nespėjo pasirodyti darbai, skirti palyginti vėlai (1931 m.) įkurtai Sekcijai, o po karo pasikeitus valstybių sienoms ir visuomeninei santvarkai tarpukario Vilniaus lenkų kultūros įstaigos ir draugijos ilgam nuėjo į užmarštį. Retkarčiais išėivijoje ir Lenkijoje pasirodydavo proginių straipsnių, skirtų Vilniaus mokslo bičiulių draugijai, bet juose Meno istorijos sekcijos veikla nebuvo nagrinėjama, geriausiu atveju būdavo paminimi jos leisti leidiniai¹.

Iš lietuvių istorikų darbų, skirtų Vilniaus mokslo bičiulių draugijai, minėtinas Irenos Petrauskienės straipsnis, pasirodęs 1979 m. išleistame straipsnių rinkinyje *Mokslo draugijos Lietuvoje*². Autorė šiame darbe neišvengė sovietinei istoriografijai būdingo ideologinio vertinimo, bet gana plačiai apžvelgė Vilniaus mokslo bičiulių draugijos veiklą ir leidinius, tarp jų ir Meno istorijos sekcijos leistą serijinį leidinį „Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki“ (*Meno istorijos sekcijos darbai ir ataskaitos*)³.

Apie Vilniaus mokslo bičiulių draugijos Meno istorijos sekcijos įkūrimą, jos narius ir leidinius glaustai rašė ir šio straipsnio autorė 2008 m. Lenkijoje išleistoje monografijoje, skirtoje Vilniaus mokslo bičiulių draugijai ir jos pirmtakėms⁴. Mintis parengti konferencijai pranešimą apie šios draugijos Meno istorijos sekcijos veiklą jos gyvavimo laikotarpiu (1931–1939 m.), o paskui – straipsnį pagal šį pranešimą, kilo 2023 m. minint Vilniaus įkūrimo 700 metų jubiliejų. Tad straipsnyje ir yra pristatomi Meno istorijos sekcijos įkūrėjai ir nariai, aptariama jų veikla šioje Sekcijoje, atkreipiant dėmesį pirmiausia į tuos veiklos aspektus, kurie prisidėjo prie Vilniaus meno istorijos pažinimo ir propagavimo. Straipsnį sudaro trys dalys: 1) Meno istorijos sekcijos įkūrimas ir nariai; 2) Meno istorijos sekcijos veikla; 3) Meno istorijos sekcijos leisti leidiniai.

¹ Žr. visų pirma: Kościalkowski, S. Pamiętna, choć przemilczana rocznica: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie w pięćdziesięciolecie jego powstania (1907–1957). *Teki Historyczne*, 1956/1957, t. 8, s. 94–121; Żytkowicz, L. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1940. In: *Z dziejów nauki polskiej: Księga pamiątkowa TNT 1875–1975* / red. A. Hutnikiewicza, L. Janiszewskiego. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975, s. 49–75; Jurkowski, R. Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1939: przyczynek do życia kulturalnego Wilna w latach 1899–1914. *Zapiski Historyczne*, 1900, t. 55, z. 1, s. 59–88; Kijas, A. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie w 1918–1939. In: *Wilno i kresy północno-wschodnie*, t. 2: *Kultura i trwanie* / red. E. Feliksiak. Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Białostocki, 1996, s. 297–313.

² Petrauskienė, I. Vilniaus mokslo bičiulių draugija 1907–1941. In: *Mokslo draugijos Lietuvoje = Научные общества в Литве* / redakcinė kolegija: P. Slavėnas (ats. red.)... [et al.]. Vilnius: Mokslas, 1979, p. 76–142.

³ Žr. *ibidem*, p. 104–109.

⁴ Ilgiewicz, H. *Societates Academicae Vilnenses: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie (1907–1939) i jego poprzednicy*. Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2008, s. 362–363.

Straipsnyje naudojami Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA) ir Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA) saugomi archyviniai šaltiniai, susiję su Meno istorijos sekcijos veikla. Tyrime naudojamos ir Meno istorijos sekcijos ataskaitomis, publikuotomis minėtame Sekcijos serijiniame leidinyje „Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki“ (*Meno istorijos sekcijos darbai ir ataskaitos*), taip pat spausdintomis Vilniaus mokslo bičiulių draugijos ataskaitomis ir informacija, pateikiama šios draugijos leidžiamame žurnale „Ateneum Wileńskie“, galiausiai – lietuvių ir lenkų tyrėjų darbais.

1. Meno istorijos sekcijos įkūrimas ir nariai

Vilniaus mokslo bičiulių draugijos Meno istorijos sekcija buvo įkurta 1931 m. sausio 30 dieną. Jos „tėvai kūrėjai“ ir pirmieji nariai – Vilniaus Stepono Batoro universiteto (SBU) profesoriai: etnografe Cezaria Baudouin de Courtenay Ehrenkreutzowa, archeologas Rajmundas Gostkowskis, architektas Juliuszas Kłosas, istorikas Stanisławas Kościółkowski, meno istorikas Marianas Morelowskis, geologas ir teatralas Mieczysławas Limanowskis, dailininkas, SBU Dailės fakulteto dekanas Ferdynandas Ruszczycas, dailininkas Ludomiras Ślendziński, architektas inžinierius Ludwikas Sokołowski. Kiti draugijos nariai – etnografas ir kultūros istorikas, SBU bibliotekos Rankraščių skyriaus vedėjas Michałas Brensztejn, Vilniaus ir Naugarduko vaivadijų paminklų konservatorius ir Meno skyriaus vadovas Stanisławas Lorentzas bei Vilniaus valstybinio archyvo direktorius Waclawas Gizbertas-Studnickis. Visi jie laikytini pirmaisiais Meno istorijos sekcijos nariais⁵.

1932 m. Meno istorijos sekcijos narių gretas papildė karaimų dvasininkas ir mokslininkas Seraja Chanas Šapšalas, kunigas daktaras Piotras Śledziewskis, 1933 m. – dailininkas ir grafikas Jerzy Hoppenas, 1934 m. – prancūzų meno istorikas Pierre'as Francastelis, 1935 m. – dailininkė vitražistė Zofia Baudouin de Courtenay, architektas Stefanas Narębskis, Bizantijos meno tyrinėtoja Celina Osieczkowska, konservatoriai Ksaweras Piwockis, Jerzy Remeris, Witoldas Kieszkowskis ir kunigas daktaras Leonas Puciata, 1937 m. – istorikas, archyvaras ir kolekcininkas Euzebijus Łopaciński, 1938 m. – SBU Dailės fakulteto asistentas Piotras Bohdziewiczus ir archeologė Helena Cehak-Holubiczowa. Iš viso Meno istorijos sekcija per devynerius egzistavimo metus turėjo 26 narius⁶. Buvo ir skaudžių netekčių. 1933 m. mirė Sekcijos narys J. Kłosas, 1936 m. – F. Ruszczycas ir L. Sokołowski, 1938 m. – M. Brensztejn⁷.

Sekcijos nariai iš savo tarpo rinko valdybą. Valdybos pirmininku visą laiką buvo M. Morelowskis, sekretoriais – R. Gostkowskis ir P. Bohdziewiczus, išdininkais – K. Piwockis ir E. Łopaciński. Be to, S. Lorentzas, R. Gostkowskis ir K. Piwockis ėjo ir pirmininko pavaduotojo pareigas⁸.

⁵ Sprawozdanie Sekcji Historji Sztuki Wydziału I TPN w Wilnie za czas od stycznia 1931 r. do czerwca 1933 roku. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, z. 1–4, s. 31.

⁶ Žr. Sprawozdanie z działalności naukowej Sekcji Historji Sztuki Wydziału I TPN w Wilnie za czas od początku jej powstania w styczniu 1931 roku do marca 1935 roku. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, z. 1–4, s. 243–244; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1931*. Wilno, 1932, s. 52; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1936*. Wilno, 1937, s. 9; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1937*. Wilno, 1938, s. 9; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1938*. Wilno, 1939, s. 9.

⁷ Žr. Kłos Juliusz Stefan, ur. 8.08.1881 w Warszawie, zm. 5.01.1933 w Wilnie, inżynier-architekt. In: *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 4: *Architektura dzieła i twórcy od XVI do 1945 r.* / opracował M. Jackiewicz. Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2006, s. 64; *Ferdynand Ruszczyca. Życie i dzieło: księga zbiorowa*. Wilno: Skład Główny Księgarni św. Wojciecha, 1939; Ludwik Sokołowski (1882–1936). In: *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 1: *Wileński Słownik Biograficzny*. Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2002, s. 380–381; Kościółkowski, S. Ś. p. Michał Eustachy Brensztejn (1874–1938). *Ateneum Wileńskie*, 1938, t. 13, z. 1, s. I–XLV.

⁸ Žr. *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1935*. Wilno, 1936, s. 11; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1936*, s. 9.

2. Meno istorijos sekcijos veikla

Sekcijos nariai išsikėlė užduotį tirti ir propaguoti Lenkijos ir buvusios Lietuvos Didžiosios Kuni-gaikštystės (LDK), ypač Vilniaus, meno istoriją, taip pat siekė tyrinėti visuotinę meno istoriją. Tuo tikslu jie ieškojo archyvinių šaltinių, ruošė ir Sekcijos posėdžiuose skaitė pranešimus, kuriuos aptarę ir papildę atiduodavo spaudai. 1931 m. įvyko Meno istorijos sekcijos 6 posėdžiai, 1932 m. – 8, 1933 m. – 10, 1934 m. – 7, 1935 m. – 12, 1936 m. – 12, 1937 m. – 7, 1938 m. – 12, 1939 m. – 2. Kiekviename posėdyje buvo išklausoma vieno, dviejų ar net daugiau pranešimų. Kartais prelegentas tame pačiame posėdyje perskaitydavo po du ar kelis pranešimus. Reikia pažymėti, kad Meno istorijos sekcijos posėdžių ir juose skaitytų pranešimų skaičius, nurodytas Vilniaus mokslo bičiulių draugijos bendrose ir Sekcijos ataskaitose, kartais nesutampa, nes bendrose draugijos ataskaitose ne visada buvo užfiksuojami neplanuoti posėdžiai ar dienotvarkės pasikeitimai. Pranešimus dažniausiai skaitydavo patys Meno istorijos sekcijos nariai, rečiau – atvykę iš kitų miestų prelegentai. Dažniausiai buvo pasirenkama LDK, ypač Vilniaus, meno istorijos tematika, tačiau buvo ir pranešimų apie Europos ar net Azijos šalių meną. Pavyzdžiui, Z. Baudouin de Courtenay skaitė pranešimą apie senovės Romos freskas (1932-01-29), S. Šapšalas – apie musulmonų šventųjų vaizdavimą ir katalikų ikonografijos įtaką Persijos menui (1932-02-27), R. Gostkowskis – apie senovės Graikijos meną, C. Osieczkowska – apie Bizantijos meną (1933-03-02) ir bizantiškojo stiliaus meno kūrinius Lenkijoje (1933-10-20). Pranešimus apie Prancūzijos architektūrą ir dailę skaitė Sekcijos narys, prancūzų meno istorikas profesorius P. Francastelis, taip pat Sekcijos pakviesti Luvro paveikslų galerijos direktorius Paulis Jamot, Prancūzijos istorinių paminklų generalinis inspektorius Jeanas Verrier, prancūzų meno istorikas Pierre'as Mosy⁹.

Čia glaustai apžvelgsime tik pranešimus, skirtus Vilniaus architektūrai ir kitoms meno šakoms bei kūrusiems Vilniuje menininkams – kitaip tariant, tuos pranešimus, kurie sukėlė didelį klausytojų susidomėjimą ir diskusijas. Nemažai pranešimų buvo skirti Vilniaus baroko architektūrai.

Pirmame Meno istorijos sekcijos posėdyje, vykusiam 1931 m. sausio 30 d., Sekcijos pirmininkas M. Morelowskis kalbėjo apie būtinybę tirti išlikusius Vilniaus baroko architektūros paminklus, nes šioje srityje yra dar daug neatsakytų klausimų. Ypatingą dėmesį reikėtų skirti Vilniaus baroko architektūros iš-takų problemai ir jos sąsajoms su Lenkijos bei kitų Europos šalių architektūra. M. Morelowskio manymu, nepaisant aiškiai matomos Italijos architektūros įtakos, Vilniaus architektūrai, ypač XVIII a., būdinga nemažai savitų bruožų. Pranešėjas neatmetė ir vokiečių, prancūzų bei olandų įtakos, tačiau, pasak jo, ši įtaka nebuvo lemiamą. Vilniaus barokas, M. Morelowskio teigimu, yra darnaus svetimų ir savų kūry-binių idėjų sujungimo rezultatas¹⁰.

1931 m. birželio 19 d. susirinkę į posėdį Meno istorijos sekcijos nariai išklaušė E. Łopacińskiego pranešimą apie Gosievskių rūmus, arba Savičiaus ligoninę. Gosievskių rūmai Vilniuje buvo pastatyti

⁹ Žr. *Sprawozdanie z działalności naukowej Sekcji Historji Sztuki Wydziału I TPN w Wilnie za czas od początku jej powstania w styczniu 1931 roku do marca 1935 roku*, s. 243–361; *Sprawozdanie z posiedzeń Sekcji Historji Sztuki TPN w Wilnie za czas od marca 1935 roku do czerwca 1938 roku. Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 257–317; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1931*, s. 52–53; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1933*. Wilno, 1934, s. 10–11; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1934*. Wilno, 1935, s. 11; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1935*, s. 10–11; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1936*, s. 8; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1937*, s. 8–9; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1938*, s. 8–9; *Z działalności Sekcji Historji Sztuki Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Ateneum Wileńskie*, 1933, t. 8, s. 412–413; *Z działalności Sekcji Historji Sztuki Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Ateneum Wileńskie*, 1933, t. 8, s. 412–413; *Z działalności Sekcji Historji Sztuki Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Ateneum Wileńskie*, 1936, t. 11, s. 800; *Z działalności Sekcji Historji Sztuki Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Ateneum Wileńskie*, 1937, t. 12, s. 677; *Z działalności Sekcji Historji Sztuki Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Ateneum Wileńskie*, 1939, t. 14, z. 1, s. 359–360. Taip pat žr. Kalinowski, L. Osieczkowska z Filipowiczów Celina Anna (1891–1940), historyczka sztuki wczesnochrześcijańskiej i bizantyńskiej. *Polski Słownik Biograficzny*, 1979, t. 24/2, z. 101, s. 328–329; Venclova, T. *Vilniaus vardai*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2006, p. 242, 247, 254–256.

¹⁰ Plačiau žr. *Sprawozdanie z działalności naukowej Sekcji Historji Sztuki Wydziału I TPN w Wilnie za czas od początku jej powstania w styczniu 1931 roku do marca 1935 roku*, s. 245–256.

XVII a. antroje pusėje. 1744 m. vykdamas Smolensko vyskupo Bogusławo Korwino Gosiewskio (1660–1744) testamentu išreikštą valią šie rūmai buvo paversti lignonine, skirta vargšams gydyti. Lignoninei vyskupas padovanojo koplyčią, kitus šalia esančius pastatus ir 100 000 lenkiškų auksinių ligininės reikmės. Rūpintis lignonine jis pavedė kunigams misionieriams, kurie vėliau ją perdavė Vilniaus gailingųjų seserų kongregacijai. Paversti lignonine Gosiewskių rūmai buvo ne kartą perstatinėjami, tačiau, pranešėjo manymu, dar išlaikė kai kuriuos meninius požūrius įdomius fragmentus, pavyzdžiui XVII a. skliautus, masyvius barokinius vartus. Dėl to verta juos patyrinėti. Po pranešimo kilo gyva diskusija, kurioje dalyvavo M. Morelowskis, S. Narębskis, W. Gizbertas-Studnickis¹¹.

1931 m. lapkričio 17 d. posėdyje J. Kłosas supažindino Sekcijos narius su tuo metu vykdomais tyrinėjimais Vilniaus katedros požemiuose. Tokie tyrinėjimai buvo atliekami siekiant nustatyti Katedros pamatų ir požemių būklę po jų užliejimo vandeniui per 1931 m. pavasario potvynį. Apžiūrint Katedros požemines kriptas buvo atrasti karaliaus Aleksandro Jogailaičio, karalienių Elžbietos Habsburgaitės ir Barbaros Radvilaitės palaikai, taip pat urna su karaliaus Vladislavo Vazos balzamuota širdimi ir vidaus organais. Darbams Katedros požemiuose vadovavo J. Kłosas ir konservatorius S. Lorentzas, o kiti Meno istorijos sekcijos nariai, būtent dailininkai F. Ruszczykas, L. Lendziński ir J. Hoppenas, gavę Katedros gelbėjimo komiteto leidimą, įamžino radinius piešiniuose ir paveiksluose¹².

Tačiau didžiausią klausytojų susidomėjimą ir diskusijas sukėlė 1931 m. gegužės 29 d. P. Śledziewskio skaitytas pranešimas apie Vilniaus Šv. Onos bažnyčią¹³. Šia nedidele „gotikos perlu“ vadinama šventovė domėjosi daugelis istorikų ir menotyrininkų. Apie ją rašė Teodoras Narbutas, Michałs Baliński, Adomas H. Kirkoras, Michałs Homolickis, Janas Kurczewskis, Władisławas Zahorskis ir kiti. Nepaisant jai skirtų publikacijų gausumo šios bažnyčios istorijoje dar buvo daug neišskumų. Nebuvo vieningos nuomonės dėl to, kada ji statyta, kas ją statė, kur jos architektūros ištakos. Atsakyti į tuos klausimus trukdė ne tik šaltinių trūkumas, bet ir jų painumas, nulemtas fakto, kad Vilniuje buvo dvi, o kai kurių tyrinėtojų nuomone, net trys tokio titulo bažnyčios. Todėl suprantama, kad P. Śledziewskio paliesta tema sukėlė daug klausimų, ir Meno istorijos sekcijos posėdžiuose prie jos buvo dar ne kartą grįžta. 1932 m. spalio 28 d. posėdyje P. Śledziewskis naujais duomenimis papildė savo ankstesnį 1931 m. gegužės 9 d. skaitytą pranešimą apie Vilniaus Šv. Onos bažnyčias. Prie šios temos jis dar kartą grįžo 1933 m. birželio 23 d., o M. Morelowskis 1932 m. gruodžio 16 d. Sekcijos posėdyje iškėlė hipotezę apie Subačiaus miesto vartų ir Vilniaus Šv. Onos bažnyčios architektūros panašumą su Nyderlandų architektūra¹⁴. Galiausiai, 1934 m. P. Śledziewskis žurnale „Ateneum Wileńskie“ paskelbė platų straipsnį „Šv. Onos–Šv. Barbaros bažnyčia intra muros castris vilnensis“¹⁵. Straipsnyje P. Śledziewskis, remdamasis literatūra ir jam žinomais istoriniais dokumentais, darė prielaidą, kad Vilniuje įvairiu laiku buvo net trys Šv. Onos titulo bažnyčios. Viena iš jų, Žemutinės pilies teritorijoje, XIV a. pabaigoje pagal tradiciją pastatyta LDK kunigaikščio Vytauto žmonos Onos, nors, pažymi P. Śledziewskis, nerasta jokių tą faktą patvirtinančių dokumentų. Antroji Šv. Onos bažnyčia, statyta XV a. pabaigoje, prie Bernardinų vienuolyno stovėjusi tik iki XVI a. vidurio. Trečioji Šv. Onos titulo bažnyčia, šandien tebestovinti prie Bernardinų bažnyčios, P. Śledziewskio spėjimu, buvo pastatyta Abiejų Tautų Respublikos karaliaus Žygimanto Augusto valdymo metais. Aptariamajame straipsnyje P. Śledziewskis daugiausia dėmesio skyrė pirmajai bažnyčiai, stovėjusiai Žemutinės pilies teritorijoje. XVI a. antroje pusėje ši bažnyčia karaliaus Žygimanto Augusto paliepinu buvo perstatyta ir jai suteiktas dar ir kitas – Šv. Barbaros – titulas. Nuo to laiko įvairiuose

¹¹ Žr. *ibidem*, s. 297–299. Taip pat žr. Rostworowski, E. Bogusław Korwin Gosiewski. *Polski Słownik Biograficzny*, 1960, t. 8, s. 340–342.

¹² Plačiau žr. *Sprawozdanie z działalności naukowej Sekcji Historji Sztuki Wydziału I TPN w Wilnie za czas od początku jej powstania w styczniu 1931 roku do marca 1935 roku*, s. 244–301; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1931*, s. 52–53.

¹³ *Sprawozdanie z działalności naukowej Sekcji Historji Sztuki Wydziału I TPN w Wilnie za czas od początku jej powstania w styczniu 1931 roku do marca 1935 roku*, s. 264.

¹⁴ *Ibidem*, s. 306.

¹⁵ Śledziewski, P. Kościół św. Anny–św. Barbary intra muros castris vilnensis. *Ateneum Wileńskie*, 1934, t. 9, s. 1–32.

istoriniuose šaltiniuose ji minima kaip Šv. Onos ir Šv. Barboros arba vien Šv. Barboros bažnyčia. Bažnyčios požemiuose buvo išmūryta kripta, į kurią planuota perkelti mirusių karaliaus Žygimanto Augusto žmonų Elžbietos Habsburgaitės ir Barboros Radvilaitės palaikus. Tačiau tai nebuvo padaryta ir abiejų karalienių palaikai liko Vilniaus katedros požemiuose, kur jie ir buvo atrasti 1931 metais. Bažnyčia labai nukentėjo per 1655–1661 m. rusų invaziją, o 1666 m. jos griuvėsiai buvo galutinai išardyti¹⁶.

Tenka pridurti, kad vėlesni tyrinėtojai kai kuriuos P. Śledziewskio teiginius patvirtino, o kai kuriuos paneigė. 1955–1957 m. Vilniaus pilių teritorijoje per archeologinius kasinėjimus, kuriuos vykdė lietuvių archeologų grupė, vadovaujama Adolfo Tautavičiaus, buvo atrasti Šv. Onos ir Šv. Barboros bažnyčių pamatai. Pasirodė, jog šios bažnyčios stovėjo už 200 m į šiaurės rytus nuo Vilniaus katedros, tai yra kur kas toliau, nei manė P. Śledziewskis. Sprendžiant iš pamatų pirmoji Šv. Onos bažnyčia buvo mūrinė, vienanavė, 20,5 m ilgio ir 9 m pločio. Joje stovėjo trys altoriai, dvi chorą laikančios kolonos, stogas buvo dengtas čerpėmis. Tai buvo tipiškas ankstyvosios gotikos halinis pastatas. Karaliaus Žygimanto Augusto paliepiu 1551–1572 m. perstatyta Šv. Onos ir Šv. Barboros bažnyčia buvo žymiai didesnė (51,5 m ilgio ir 20 m pločio). Tai buvo kur kas sudėtingesnio plano renesansinis statinys su presbiterija, zakristija ir kripta. P. Śledziewskis klaidingai manė, kad Žygimantas Augustas kaip mauzoliejų fundavo antrąją Šv. Onos bažnyčią, kuri prie Bernardinų vienuolyno stovėjusi tik iki XVI a. vidurio¹⁷.

Nepasitvirtino ir P. Śledziewskio bei kai kurių kitų tyrinėtojų teiginys, kad iki mūsų dienų išlikusi Šv. Onos bažnyčia prie Bernardinų bažnyčios pastatyta Žygimanto Augusto valdymo laikais (1520–1572 m.; Lenkijos karalius 1548–1572 m. ir Lietuvos didysis kunigaikštis 1544–1572 metais). Iš vėliau atrastų dokumentų paaiškėjo, kad ji pastatyta anksčiau, XV–XVI a. sandūroje, o jos svarbiausias fondatorius ir mecenatas buvo Lietuvos didysis kunigaikštis – nuo 1501 m. taip pat ir Lenkijos karalius – Aleksandras Jogailaitis (1461–1506). Dabartinių lenkų ir lietuvių tyrinėtojų nuomone, Šv. Onos bažnyčią prie Bernardinų bažnyčios projektavo architektas Mykolas Ekingeris iš Gdansko¹⁸.

1932 m. aštuoniuose Meno istorijos sekcijos posėdžiuose išklaudyta ir aptarta dešimt pranešimų, iš kurių keli buvo skirti Vilniaus sakraliniams objektams. P. Śledziewskis sausio 15 d. skaitė pranešimą apie XVIII a. Vilniaus bažnyčiose vykusias religines misterijas bei Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios interjerą, o M. Morelowskis balandžio 16 d. posėdyje – pranešimą apie italų architektą Constantino Tencallą, projektavusį Šv. Kazimiero koplyčios Vilniaus katedroje interjerą ir Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios fasadą. Posėdyje dalyvavęs S. Lorentzas pasidalijo informacija apie jam žinomą 1635 m. Vilniaus kapitulos dokumentą, patvirtinantį Constantino Tencallos dalyvavimą kuriant Vilniaus katedros Didįjį altorių. Visiškai tikėtina, teigė S. Lorentzas, kad jam buvo patikėta suprojektuoti ir Šv. Kazimiero koplyčios interjerą¹⁹. Vėlesni tyrimai patvirtina tokią nuomonę²⁰.

1932 m. gegužės 14 d. posėdyje J. Hopennas kalbėjo apie buvusią Vilniaus katedroje XVII a. italų dailininko Guarcino (Giovanni Francesco Barbieri) paveikslą kopiją, vaizduojančią, kaip ilgai manyta, biblinį pasakojimą apie gailėstingąjį samarietį. J. Hopennas savo pranešime įrodė, kad iš tikrųjų Guarcino paveiksle pavaizduota scena iš italų poeto Torquato Tasso (1544–1595) epinės poemos *Išlaisvinta Jaruzalė* („Gerusalemme liberata“), kurioje aprašomas Pirmasis kryžiaus žygis (1096–1099) ir kryžievių kovos su saracėnais²¹. Pirmame paveikslu plane matosi ant žemės gulintis sunkiai sužeistas krikščionis

¹⁶ Žr. *ibidem*, s. 19–25.

¹⁷ Žr. Pacevičius, D. *100 istorinių Vilniaus relikty*. Vilnius: Kitos knygos, 2018, p. 24–28.

¹⁸ Plačiau apie tai žr. Drėma, V. *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia; Vilniaus katedros rekonstrukcija 1782–1801 metais*. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 10–23, 28.

¹⁹ Plačiau žr. *Sprawozdanie z działalności naukowej Sekcji Historji Sztuki Wydziału I TPN w Wilnie za czas od początku jej powstania w styczniu 1931 roku do marca 1935 roku*, s. 301–303.

²⁰ Žr. *Lietuvos architektūros istorija*, t. 2: nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio / redaktorių kolegija: Algė Jankevičienė (pirmininkė)... [et al.]. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 49, 62–76.

²¹ Saracėnai – egzonomas, kuriuo senovės romėnai vadino arabus, beduinus. Viduramžiais šis pavadinimas imtas taikyti visiems musulmonams, ne tik arabams, praktiškai jis tapo žodžio „musulmonas“ sinonimu. Kiti artimi saracėnų sinonimai buvo maurai (taip vadinti šiaurės vakarų Afrikos ir Iberijos musulmonai), mahometonai.

riteris Tancredas, ties juo pasilenkęs jo bendražygis Vafrino ir Tancredo mylimoji, saracėnų princesė Erminija – abu jie sutvarstė riterio žaizdas ir išnešė jį iš mūšio lauko. Pranešėjas savo nuomonę pagrindė parodydamas atvežtą iš Romos Guarcino originalaus paveikslo, vadinamo *Tancredas ir Erminija*, nuotrauką. Vilniaus katedroje esantis paveikslas buvo sena, gerai atlikta šio Guarcino paveikslo kopija²².

Iš 1933 m. Sekcijos posėdžiuose skaitytų dvylikos pranešimų trys buvo skirti Vilniuje kūrusiems dailininkams ir architektams. E. Łopaciński savo gegužės 19 d. pranešime pateikė kai kuriuos naujus duomenis apie Pranciškaus Smuglevičiaus ir Józefo Peszkos kūrybą. 1933 m. birželio 16 d. posėdyje S. Lorentzas papildė naujomis žiniomis dailininko Jano Damelio biografiją. Tame pačiame posėdyje SBU absolventas, istorikas ir archyvaras Stefanus Rosiakas, remdamasis atrastais archyviniais dokumentais, apžvelgė architekto Kazimierzo Kamińskiego ir dailininko Franciszeko Niemirowskio veiklą Vilniuje. Vienuolis pranciškonas K. Kamiński architektūrą studijavo Bolonijoje, projektavo pranciškonų vienuolyno pastatus Gelvonuose, pranciškonų bažnyčios varpinę Pinske. 1780 m. pagal jo projektą buvo rekonstruota gaisrų smarkiai suniokota Vilniaus pranciškonų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų bažnyčia. Po rekonstrukcijos gotikinė bažnyčia įgavo baroko bruožų. Buvo užmūryti gotikiniai langai su smailiomis arkomis viršuje, paaukštinta pagrindinė nava. Pranciškoniai tada atstatė ir per 1749 m. gaisrą sudegusį vienuolyną. 1780 m. Vilniaus pranciškonų ordino provincijolo Antonio Karėgos pakviestas vienuolis marijonas F. Niemirowskis ištapė bažnyčios skliautus ir sienas scenomis, vaizduojančiomis Dievo Motinos, šv. Antano Paduviečio ir šv. Pranciškaus Asyžiečio gyvenimą²³.

1934 m. septyniuose Meno istorijos sekcijos posėdžiuose išklausti devyni pranešimai, iš jų penki buvo skirti Vilniaus sakraliniams paminklams, taip pat Vilniuje dirbusiems lenkų ir užsienio architektams, dailininkams bei skulptoriams. Pirmame Sekcijos posėdyje, įvykusiame tais metais vasario 24 d., E. Łopaciński skaitė pranešimą apie Vilniaus dailininką Janą Trojanowską, gegužės 11 d. M. Morelowski – apie 1708 m. prie Pranciškonų bažnyčios Trakų gatvėje pastatytą Suzinų koplyčią ir jos panašumą su Švč. Mergelės Marijos (vėliau šv. Felikso ir šv. Adaukto) rotunda Vavelyje, o spalio 24 d. tas pats prelegentas – apie italų skulptorių Giuseppe Rusconį ir Vilniaus Šv. Jono bažnyčios skulptūras. Lapkričio 13 d. W. Kieszowski skaitė pranešimą „Renesansinis Vilnius Žygimanto Augusto laikais“, o gruodžio 13 d. P. Bohdziewicz – pranešimą „Trys Vilniaus baroko kryptys antrame ir trečiame XVIII a. dešimtmetyje“²⁴.

1935 m. Meno istorijos sekcijos posėdžiuose perskaityta dvylika pranešimų, iš kurių net šešis skaitė J. Hoppenas. Kovo 8 d. posėdyje jis supažindino klausytojus su archyviniais šaltiniais apie Vilniaus medžio drožėjus ir stalius. Vėliau remdamasis minėtais šaltiniais J. Hoppenas paruošė ir lapkričio 21 d. perskaitė du pranešimus. Vieną apie vargonų meistrą Casparinį ir medžio dekoratyvinius drožinius Vilniaus Šv. Dvasios (Dominikonų) bažnyčioje, antrą – apie XVIII a. Vilniaus dailininką ir drožėją Ignacijų de Eggenfeldeną. Dar tris pranešimus J. Hoppenas perskaitė 1935 m. gruodžio 10 d. vykusiame Sekcijos posėdyje. Viename iš jų jis kalbėjo apie Sapiegų rūmų Antakalnyje barokinius vartus, antrame – apie vienuolį dailininką Johanną Josephą Prechtlį (1737–1799), trečiame – apie Vilniaus monetų kalėją Hanušą Trylnerį. Būtina paminėti ir tais pačiais metais vasario 28 d. skaitytą S. Narėbskio pranešimą apie 1817 m. Vilniaus miesto plėtros planą, kuriame buvo numatytas miesto plėtimasis tuometinių priemiesčių, būtent Šnipiškių ir Lukiškių, link, taip pat į pietvakarius²⁵.

²² *Sprawozdanie z działalności naukowej Sekcji Historji Sztuki Wydziału I TPN w Wilnie za czas od początku jej powstania w styczniu 1931 roku do marca 1935 roku*, s. 303.

²³ Plačiau žr. *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1933*, s. 10–11; *Sprawozdanie z działalności naukowej Sekcji Historji Sztuki Wydziału I TPN w Wilnie za czas od początku jej powstania w styczniu 1931 roku do marca 1935 roku*, s. 310–315. Apie vienuolį marjoną F. Niemirowską, žr. Karpuk, W. Brat Franciszek Nemirowski (1734–1795) – malarz mariański okresu późnego baroku w Polsce. *MIC Library – Archives – Marians of the Immaculate Conception*, s. 1–29, prieiga per internetą: <https://pad-rimariani.org/en/wp-content/uploads/sites/4/2020/01/2-br-franciszek-niemirowski-1734-1795.pdf> [žiūrėta 2024-02-07].

²⁴ *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1934*, s. 11.

²⁵ Žr. *Sprawozdanie z posiedzeń Sekcji Historji Sztuki TPN w Wilnie za czas od marca 1935 roku do czerwca 1938 roku*, s. 257–265; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1935*, s. 10–11; *Z działalności Sekcji Historji Sztuki Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, s. 800.

Iš 1936 m. Meno istorijos sekcijos posėdžiuose skaitytų pranešimų verta paminėti viešnios iš Poznanės – Józefos Orańskos pranešimą apie dailininką Szymoną Czechowiczų ir jo kūrybą (1936-03-09), E. Łopacińskiego du pranešimus apie anksčiau nežinomus svarbius Vilniaus meno istorijai archyvinius dokumentus (1936-02-14, 1936-10-22), M. Morelowskio (1936-11-23) ir K. Piwockio (1936-12-11) pranešimus apie Stanislovo Radvilos antkapinį paminklą Vilniaus Šv. Pranciškaus Asyžiečio (Bernardinų) bažnyčioje²⁶.

1937 m. septyniuose Meno istorijos Sekcijos posėdžiuose perskaityta trylika pranešimų, iš jų keli buvo skirti didikų rūmų ir visuomeninių pastatų Vilniuje architektūrai. Pirmame Sekcijos pasėdyje, įvykusiame sausio 25 d., M. Morelowskis informavo susirinkusiuosius apie Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje esančius XVII a. Vilniaus pastatų planus, antrame posėdyje vasario 17 d. P. Bohdziewiczzius kalbėjo apie italų architekto Francesco Placidi'io veiklą Lenkijoje ir jo įtaką Vilniaus XVIII a. architektūrai, kovo 16 d. posėdyje E. Łopaciński, remdamasis naujais archyviniais šaltiniais, nušvietė Vilniaus rotušės istoriją XVII–XVIII a., o lapkričio 29 d. pateikė Vilniaus valstybiniame archyve atrastus naujus duomenis apie Sapiegų rūmus²⁷.

1938 m. Meno istorijos sekcijos nariai rinkosi į posėdžius dvylika kartų, išklausė ir aptarė 16 pranešimų. Iš jų reikia paminėti didelį klausytojų susidomėjimą sukėlusius E. Łopaciński pranešimus apie didikų Sapiegų ir Slušų rūmus Vilniuje. Abu pranešimus jis perskaitė vasario 15 d. Sekcijos posėdyje. Barokiniai Slušų rūmai Antakalnyje buvo pastatyti 1690–1694 m. Polocko vaivada Dominykui Mykolui Slušai ir jo žmonai Konstancijai. Rūmus supo parkas su tvenkiniu ir koplyčia. 1722 m. rūmai po Konstancijos mirties atiteko jos giminaičiams Potockiams. 1756 m. Potockių šeima rūmus pardavė pijorams. Po atliktos rekonstrukcijos juose įsikūrė pijorų kolegija; rekonstrukciją greičiausiai atliko architektas Józefas Fontana. Vėliau rūmų savininkai ne kartą keitėsi. Nuo 1766 m. jie priklausė Oginskams. XIX a. pradžioje juos įsigijo Vilniaus miesto tarybos narys, verslininkas Dominikas Zajkowskis. Po 1830–1831 m. sukilimo rūmai buvo Rusijos valdžios konfiskuoti ir paversti kareivinėmis²⁸.

Sapiegų rūmus Antakalnyje 1691 m. pasistatė LDK etmonas Kazimieras Sapiega. Rūmai buvo baroko stiliaus, stačiakampiai, su keturiais bokšteliais. Stogas dengtas čerpėmis, vietomis skiedromis arba skarda. Prie rūmų buvo parkas su fontanais ir keliolika figūrinių skulptūrų. Į rūmus vedė dveji vartai, papuošti gipso lipdiniais ir skulptūroms. 1790 m. rūmų inventoriuje pažymėta, kad rūmų patalpos buvo dekoruotos freskomis ir gipsatūromis. Freskų autorius buvo Michelangelas Pallonis, gipsatūrų – Giovanni Pietras Perettis. Rūmai smarkiai nukentėjo XVIII a. pabaigoje, kai Vilniuje šeiminkavę rusai juos naudojo kaip karinius sandėlius. XIX a. pradžioje apgriuvusius rūmus iš Sapiegų šeimos įsigijo pramonininkas Wojciechas Pusłowski, kuris vėliau juos pardavė Rusijos karinei vadovybei, o ši juose įrengė karo ligoninę²⁹.

1938 m. birželio 7 d. Meno istorijos sekcijos nariai išklausė dar vieną E. Łopaciński pranešimą, šį kartą apie rūmus Vilniaus kvartale Piromonte. Rūmus šioje vietovėje prie Neries 1760–1762 m. pasistatė generolas Stanisławas Pióro. Rūmų patalpos buvo dekoruotos rokoko stiliaus gipsatūromis, freskomis ir paveikslais, sienos išmuštos šilkinio raštuotu audiniu. Prie rūmų užveistas parkas, kuris terasomis leidosi prie upės. Parką puošė dekoratyvinės skulptūros ir altanos. 1775 m. mirus šeiminkui rūmai atiteko jo turto paveldėtojams Brunovams, paskui kitiems savininkams ir iki 1829 m. visiškai sunyko³⁰.

W. Kieszkowski spalio 7 d. posėdyje supažindino susirinkusiuosius su naujais archyviniais dokumentais apie Šv. Kazimiero koplyčios statybą Vilniaus katedroje, o M. Morelowskis gruodžio 1 d. posėdyje pateikė naujų duomenų apie Johanno Christopho Glaubitzo ir Mauritiaus Pedetti'io kūrybą. Balandžio 18 d. M. Morelowskis skaitė pranešimą, pavadintą „Medžio drožėjas Gėdowski, vargonų

²⁶ *Žr. Sprawozdanie z posiedzeń Sekcji Historji Sztuki TPN w Wilnie za czas od marca 1935 roku do czerwca 1938 roku*, s. 266–279; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1936*, s. 8.

²⁷ *Žr. Sprawozdanie z posiedzeń Sekcji Historji Sztuki TPN w Wilnie za czas od marca 1935 roku do czerwca 1938 roku*, s. 279–291; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1937*, s. 8–9; *Z działalności Sekcji Historji Sztuki Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, s. 677.

²⁸ *Sprawozdanie z posiedzeń Sekcji Historji Sztuki TPN w Wilnie za czas od marca 1935 roku do czerwca 1938 roku*, s. 293–294.

²⁹ *Ibidem*, s. 294–295.

³⁰ *Ibidem*, s. 306.

meistras Casparini ir XVIII a. Vilniaus vargonai“. Šiame pranešime jis patikslino ir papildė mintis, išsakytas J. Hoppeno pranešime, skaitytame 1935 m. lapkričio 21 dieną. Tada J. Hoppenas, kalbėdamas apie Vilniaus Šv. Dvasios (Dominikonų) bažnyčios vargonus puošiusius medžio drožinius, priskyrė juos vargonų meistrui Caspariniui. M. Morelowskis patvirtino, kad šios bažnyčios vargonai yra sukurti Karaliaučiuje gyvenusio vokiečių vargonų meistro Adamo Gottlobo Casparinio, tačiau jis nebuvo vargonų frontoną puošiančių medžio drožinių autorius. M. Morelowskis daro prielaidą, kad jų autorius galėjo būti Gėdowski (Endofsky, Endowsky, Gedofsky, Gedowsky) – lenkų kilmės menininkas, artimai bendradarbiavęs su Caspariniu³¹. Vargonų restauratoriaus ir tyrinėtojo Rimanto Gučo nuomone, Šv. Dvasios (Dominikonų) bažnyčios vargonų korpusą su prospektu padirbo ir pastatė vilnietis stalius Johanas Holzas (Holszuk). Drožėjai taip pat turėjo būti iš J. Holzo aplinkos, bet daugumos jų pavardės nežinomos. R. Gučas 1775 m. dokumentuose rado paminėtus drožėjus Motiejų ir Antoną Grossmannus, padirbusius aštuonias angeliukų figūrėles vargonų prospektui papuošti³².

Meno istorijos sekcijos nariai rinkosi į posėdžius, klausėsi pranešimų ir 1939 m., bet kiek kartų tiksliai – negalima pasakyti dėl šaltinių trūkumo. Žurnalo „Ateneum Wileńskie“ 14 tome, išleistame 1939 m., paminėti du Sekcijos posėdžiai, įvykę sausio 26 ir balandžio 29 d., ir keturi juose skaityti pranešimai. Sprendžiant iš pavadinimų, artimiausi Vilniaus tematikai buvo du E. Łopacińskiego pranešimai, skaityti sausio 26 d. posėdyje. Viename jis kalbėjo apie Vilniaus ir Smolensko fortifikacijas, kitame – apie architektą Lauryną Bortkevičių (Wawrzyniec Bortkiewicz) ir kitus Vilniaus architektus dominikonus³³.

3. Meno istorijos sekcijos leidiniai

Svarbi Vilniaus mokslo bičiulių draugijos Meno istorijos sekcijos veiklos sritis buvo leidyba. Suderinus su draugijos valdyba Sekcija leido serijinį leidinį „Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki“ (*Meno istorijos sekcijos darbai ir ataskaitos*). Jo leidybą finansavo Lenkijos religinių reikalų ir liaudies švietimo ministerija (*Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*)³⁴. Pirmiausia buvo nutarta išleisti Sekcijos sekretoriaus, nuo 1929 m. spalio 15 d. SBU Humanitarinio fakulteto klasikinės archeologijos profesoriaus pavaduotojo R. Gostkowskio veikalą *Żyniai ir żynės Kretos-Mikėnų ir Graikijos mene* („Kapłani i kapłanki w sztuce kreteńsko-mykeńskie i greckiej“). Tai buvo jo habilitacinis darbas, apgintas 1934 m. gegužės 19 d. Lvovo universitete³⁵. Tačiau dėl įvairių priežasčių gausiai iliustruotos knygos parengimas spaudai užsitęsė ir ji pasirodė tik 1936 metais³⁶.

1935 m., nelaukiant R. Gostkowskio knygos išleidimo, buvo paruoštas ir išleistas Sekcijos serijinio leidinio antrasis tomas, jo redaktorius buvo M. Morelowskis³⁷. Tome išspausdinta dešimt mokslinių straipsnių. Pirmiausia stengtasi pristatyti skaitytojams Meno istorijos sekcijos narių, gyvenančių užsienyje ar kituose Lenkijos miestuose, darbus. Pavyzdžiui, tome išspausdinti du Pierre'o Francastelio straipsniai. Viename iš jų

³¹ Žr. *Sprawozdanie z posiedzeń Sekcji Historji Sztuki TPN w Wilnie za czas od marca 1935 roku do czerwca 1938 roku*, s. 291–317; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1938*, s. 8–9. Taip pat žr. *Lietuvos dailininkų žodynas = Dictionary of Lithuanian Artists*, t. 1: XVI–XVIII a. = 16th–18th Centuries / sudarytoja ir atsakomoji redaktorė A. Palušytė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 111–112.

³² Plačiau žr. Gučas, R. *Adamus Gottlobas Casparini Lietuvoje*. In: *Vargonų paminklosauga ir Adam Gottlob Casparini = Adam Gottlob Casparini und die Orgelmalpflege* / sudarė R. Gučas. Vilnius: Lietuvos kompozitorių sąjunga, 2013, p. 171–173.

³³ *Z działalności Sekcji Historji Sztuki Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, s. 359–360.

³⁴ Plačiau žr. *Sprawozdanie z działalności naukowej Sekcji Historji Sztuki Wydziału I TPN w Wilnie za czas od początku jej powstania w styczniu 1931 roku do marca 1935 roku*, s. 244–361; *Sprawozdanie z posiedzeń Sekcji Historji Sztuki TPN w Wilnie za czas od marca 1935 roku do czerwca 1938 roku*, s. 257–317.

³⁵ Curriculum vitae Rajmunda Aleksandra Gostkowskiego, Kraków, dnia 21 września 1933 r. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)*, f. 175, ap. 1(I)Bb, b. 720, t. 1, l. 1.

³⁶ Gostkowski, R. *Kapłani i kapłanki w sztuce kreteńsko-mykeńskie i greckiej (z 126 ilustracjami)*. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1936, t. 1, 266 s.

³⁷ *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2.

jis rašė apie Prancūzijos ir Lenkijos menininkų ryšius³⁸, antrame – apie prancūzų tapytojų Édouardo Manet ir Eugèno Henri Paulio Gauguino) kūrybą³⁹. Tome taip pat yra du C. Osieczkowskos straipsniai – vienas apie Šv. Sofijos soboro Konstantinopolyje mozaikas⁴⁰, antras – apie Bizantijos stiliaus kūrinius Lenkijoje⁴¹, taip pat Zofios Baudouin de Courtenay straipsnis apie Pompėjos sieninės tapybos atlikimo techniką⁴².

Likę straipsniai parašyti autorių, tuo metu gyvenusių Vilniuje. Serajas Šapšalas rašė apie musulmonų šventųjų vaizdavimą ir katalikų ikonografijos įtaką Persijos menui⁴³, Jerzy Hoppenas – apie Trakų pilies freskas⁴⁴, istorikas, SBU universiteto profesorius Janusz Iwaszkiewicz – apie nuo 1756 m. Lenkijoje gyvenusio karaliaus Stanislovo Augusto dvaro tapytojo italų dailininko Marcello Bacciarello (1731–1818) 1811 m. nutapyto paveikslą, vaizduojančio imperatorių Napoleoną, įteikiantį lenkų delegacijai Lenkijos kunigaikštystės (lenk. *Księstwo Warszawskie*, pranc. *Duché de Varsovie*) konstituciją, likimo peripetijas⁴⁵.

Leidinio tome taip pat rasime Michała Brensztejno trumpą informacinio pobūdžio straipsnį apie iki to laiko menotyrininkams nežinomus lenkų dailininko J. Peszkos nutapytus generolo Mikalojaus Morawskio ir jo žmonos Agotos portretus. Šiuos portretus J. Peszka nutapė 1800 m. lankydamasis Vilniuje. Po M. Morawskio mirties paveldėtojai portretus išsivežė iš Vilniaus ir jų saugojimo vieta buvo nežinoma. 1935 m. M. Brensztejn juos pamatė pas tuometinį jų savininką, Žemės banko Vilniuje direktorių Kazimierzą Świąteckį⁴⁶.

Svarbi Meno istorijos sekcijos veiklos pažinimui yra leidinio „Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki“ antrajame tome išspausdinta jos veiklos nuo 1931 m. sausio iki 1935 m. kovo mėnesio ataskaita su Sekcijos posėdžiuose skaitytų referatų santraukomis⁴⁷. Šio tomo pabaigoje rasime Lenkijoje ir užsienyje pasirodžiusių meno istorijai skirtų veikalų recenzijas⁴⁸ ir plačią santrauką prancūzų kalba⁴⁹.

Trečias Sekcijos serijinio leidinio tomas rengtas spaudai 1938/1939 ataskaitiniais metais ir baigtas spausdinti 1939 m., jau prasidėjus Antrajam pasauliniam karui⁵⁰. Dauguma jame išspausdintų straipsnių skirta buvusios LDK rytinių žemių įvairiems meno istorijos aspektams bei toje teritorijoje kūrusiems architektams ir dailininkams. Paminėtini straipsniai: Tadeuszo Mańkowskio apie Mykolo Kazimiero Radvilos audimo manufaktūras⁵¹, Bolesława Taurogińskio – apie menininkus, dirbusius Radvilų dvaruose⁵², Mariano Morelowskio – apie Radviloms dirbusių menininkų išlikusius kūrinius⁵³ ir apie istorinius

³⁸ Francastel, P. Quelques aspects des relations artistiques de la Pologne et de la France. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 209–216.

³⁹ Francastel, P. Le sentiment poétique dans la peinture française de Manet à Gauguin. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 216–219.

⁴⁰ Osieczkowska, C. Mozaika zdbiaca tympanon drzewi królewskich w kościele świętej Zofii w Konstantynopolu. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 1–3.

⁴¹ Osieczkowska, C. O sztuce polskiej malarstwa bizantyjskiego. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 35–130.

⁴² Baudouin de Courtenay, Z. Uwagi o technice malowideł ściennych pompejańskich. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 193–208.

⁴³ Szapszał, S. Wyobrażenia świętych muzułmańskich a wpływy ikonografii katolickiej w Persji i stosunki polsko-perskie za Zygmunta III. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 131–167.

⁴⁴ Hoppen, J. Malowidła ścienne zamku trockiego na wyspie. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 228–239.

⁴⁵ Iwaszkiewicz, J. Zagadkowe losy obrazu Bacciarellego. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 222–227.

⁴⁶ Brensztejn, M. Dwa nieznanne portrety pędzla Józefa Peszki. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 220–221.

⁴⁷ Źr. *Sprawozdanie z działalności naukowej Sekcji Historji Sztuki Wydziału I TPN w Wilnie za czas od początku jej powstania w styczniu 1931 roku do marca 1935 roku*, s. 243–361.

⁴⁸ Źr. Recenzje. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 363–472.

⁴⁹ Index et resumes français. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 471–491.

⁵⁰ *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3.

⁵¹ Mańkowski, T. Materiały do dziejów manufaktur tkackich Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybenki”. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 1–18.

⁵² Taurogiński, B. Dane archiwalne o artystach na dworze książąt Radziwiłłów XVI–XIX wieku. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 19–23.

⁵³ Morelowski, M. Ocalale dzieła artystów radziwiłłowskich. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 24–28.

šaltinius, kuriuose gali būti duomenų apie naujosios Gardino pilies puošybą⁵⁴, Bolesława Brežgos – apie dailės dėstymą Polocko jėzuitų kolegijoje ir akademijoje⁵⁵, Jano Glinkos – apie etmono ir Krokuvos kašteliono Jano Klemenso Branickio rūmus Balstogėje⁵⁶, Euzebijaus Łopacińskiego – apie A. Domańskiego piešinius Kobryno 1742 m. inventorinėje knygoje⁵⁷, Jerzy Hoppeno – apie austrų kilmės vienuolį tapytoją Johanną Josephą Prechtlį, dekoravusį bažnyčias pietinėje Lenkijoje, Voluinėje ir Podolėje⁵⁸, Mieczysława Limanowskio – apie Boryso ir Glebo kultą Gardine⁵⁹.

Leidinio „Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki“ trečiajame tome Vilniaus miesto istorijai daugiausia dėmesio skyrė E. Łopaciński, paskelbęs straipsnius apie Vilniaus rotušės istoriją⁶⁰, Pranciškaus Smuglevičiaus kūrybą⁶¹, Vilniaus dailininką Janą Trojanowską⁶², Vilniaus archyvuose esančius dokumentus apie Vilniaus architektūrą⁶³. Vilniaus architektūrai yra skirti ir du P. Bohdziewicziaus straipsniai. Viename jis rašo apie Vilniaus baroką XVIII a. antrame ir trečiame ketvirtyje⁶⁴, kitame – apie italų architekto Francesco Placidi'io veiklą Lenkijoje ir jo kūrybos įtaką Vilniaus baroko architektūrai⁶⁵. Paminėtinas S. Lorentzo informacinis straipsnis apie Vilniaus archyvuose esančius dokumentus, galinčius dominti mokslininkus, tyrinėjančius Vilniaus ir kitų LDK miestų architektūros paminklus⁶⁶.

Leidinio tomo pabaigoje išspausdintas kolekcininko, meno istoriko, Lvovo universiteto profesoriaus Leono Pinińskiego (1857–1938) nekrologas⁶⁷, prancūzų menotyrininko Jeano Lestocquoy straipsnis apie gotikinę architektūrą XVII a. ir XVIII a.⁶⁸, taip pat M. Morelowskio pateikti papildomi duomenys apie medžio drožėją Gędowską⁶⁹. Rasime jame ir Sekcijos veiklos ataskaitą už ataskaitinį laikotarpį nuo 1935 m. kovo iki 1938 m. birželio su Sekcijos posėdžiuose skaitytų referatų santraukomis⁷⁰.

⁵⁴ Morelowski, M. Nieznane dane archiwalne do historji sztuki Wilna i byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego od XVII do początków XIX wieku. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 143–149.

⁵⁵ Brežgo, B. Sztuki piękne w Kolegium oraz w Akademii OO. Jezuitów w Polocku w XVIII i XIX wieku. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, p. 29–39.

⁵⁶ Glinka, J. Pałac Białostocki Jana Klemensa Branickiego, hetmana wielkiego koronnego, kasztelana krakowskiego. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 41–47.

⁵⁷ Łopaciński, E. Rysunki sepią A. Domańskiego w inwentarzu Kobryńskim z roku 1742. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 134–135.

⁵⁸ Hoppen, J. Malarz Jan Prechtl – brat Józef od św. Teresy. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 150–155.

⁵⁹ Limanowski, M. W sprawie kultu Borysa i Gleba w Grodnie. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 156–173.

⁶⁰ Łopaciński, E. Szkice z dziejów ratusza Wileńskiego od XVI do XIX wieku. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 111–126.

⁶¹ Łopaciński, E. Z dziejów twórczości Franciszka Smuglewicza. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 127–133.

⁶² Łopaciński, E. Osobliwe szczegóły z życia malarza wileńskiego Jana Trojanowskiego. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 136–141.

⁶³ Łopaciński, E. Wiadomości o artystach Wilna i ziem okolicznych. Zebrane w Archiwum Państwowym i Archiwum Miejskim w Wilnie. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 319–334.

⁶⁴ Bohdziewicz, P. O istocie baroku wileńskiego z drugiej i trzeciej ćwierci XVIII wieku. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 175–217.

⁶⁵ Bohdziewicz, P. Francesco Placidi, architekt Włoch XVIII stulecia w Polsce i związki jego sztuki z barokiem wileńskim w świetle nowych danych archiwalnych i metody analitycznej. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 219–256.

⁶⁶ Lorentz, S. Z materiałów do historii architektury na ziemiach byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego (Komaje, budowle wizek w Wilnie, Berezecz, Worniany). *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 335–348.

⁶⁷ Ś. p. Leon Piniński i jego działalność około podniesienia kultury artystycznej narodu [nekrolog]. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 349–354.

⁶⁸ Lestocquoy, J. L'Architecture gothique aux XVIIe et XVIIIe Siecle. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 355–369.

⁶⁹ Morelowski, M. Uzupełnienie do artykułu o snycerzu Gędowskim. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 371–376.

⁷⁰ *Sprawozdanie z posiedzeń Sekcji Historji Sztuki TPN w Wilnie za czas od marca 1935 roku do czerwca 1938 roku*, s. 257–317.

Meno istorijos sekcijos leidiniuose publikuoti mokslo darbai, prie ataskaitų pridėti vykusių diskusijų aprašymai ir skaitytų pranešimų santraukos leido meno istorija besidomintiems asmenims, neturintiems galimybių ateiti į Sekcijos posėdžius ir pasiklausti pranešimų bei vykstančių diskusijų, susipažinti su Sekcijos narių vykdytais tyrinėjimais ir jų rezultatais. Sekcijos leidiniai, perduodami Vilniaus ir kitų miestų bibliotekoms, su Vilniaus mokslo bičiulių draugija bendradarbiaujančioms mokslo ir kultūros įstaigoms, draugijoms ir kitoms visuomeninėms organizacijoms, taip pat buvo skvarbūs skleidžiant žinias apie LDK ir ypač Vilniaus meno paminklus ir jų kūrėjus.

Deja, Sekcijos serijinio leidinio trečiasis tomas buvo paskutinis. 1939 m. rugsėjo 1 d. fašistinei Vokietijai klastingai užpuolus Lenkiją prasidėjo Antrasis pasaulinis karas. Pirmomis karo savaitėmis visi Vilniuje buvę draugijos nariai ėmėsi priemonių siekdami apsaugoti bibliotekos ir muziejaus rinkinius. Vertingiausi daiktai buvo išimami iš vitrinų, pakuojami į dėžes ir pernešami į slėptuves. Taip pat skubėta išleisti parengtus spaudai laidinius. Padėtis tapo ypač tragiška rugsėjo viduryje Lenkiją užpuolus kitam agresoriui – Sovietų Sąjungai. 1939 m. rugsėjo 18–19 d. Vilnių užėmė sovietinė kariuomenė. Prasidėjo sovietų okupacija, trukusi keturiasdešimt dienų (nuo rugsėjo 19 d. iki spalio 28 dienos)⁷¹. Per tą laiką sovietai išvežė iš Vilniaus daug vertingų archyvų ir bibliotekų rinkinių, tačiau Vilniaus mokslo bičiulių draugijos biblioteka ir muziejus šį kartą, laimei, nenukentėjo.

1939 m. spalio 10 d. Maskvoje pasirašius Lietuvos ir SSRS bendradarbiavimo sutartį Vilnius ir Vilniaus kraštas buvo perduotas Lietuvai. Prieš Lietuvos kariuomenei įžengiant į Vilnių 1939 m. spalio 27 d. buvo paskelbtas Vilniaus miesto ir srities valdymo įstatymas ir panaikinti visą šio regiono gyvenimą reglamentavę Lenkijos įstatymai. Tai lietė ir Lenkijos įstaigas, organizacijas, draugijas, kurios neteko juridinių teisių ir praktiškai buvo likviduotos⁷². Teoriškai jos galėjo bandyti legalizuoti veiklą, bet tokio leidimo iš lietuvių administracijos negaudavo. Vilniaus mokslo bičiulių draugija irgi bandė legalizuoti savo veiklą, tačiau jos pastangos nedavė rezultatų. Meno istorijos sekcija, kaip ir visa draugija, pateko į sunkią padėtį. Nutrūko ryšiai su užsienyje ir kituose miestuose gyvenančiais nariais. Lietuvių administracijai, remiantis 1939 m. gruodžio 13 d. Lietuvos Respublikos Seimo priimtu Universitetų įstatymu, gruodžio 15 d. uždarius Stepono Batoro universitetą (į jo vietą atkeltas Lietuvos universitetas iš Kauno)⁷³ ir perėmus visą jo turtą, daugelis draugijos narių, dirbusių šiame universitete, liko be darbo. Turėtos piniginės lėšos greitai tirpo ir kilo pavojus, kad pritrūks pinigų sumokėti Vilniaus mokslo bičiulių draugijai skirtus turto mokesčius⁷⁴.

Lietuvoje įvedus tarybų valdžią (1940 m. liepos 21 d.) ir Lietuvai „savanoriškai“ įstojus į SSRS (1940 rugpjūčio 3 d.) Vilniaus mokslo bičiulių draugijos turtas buvo nacionalizuotas. 1940 m. rugpjūčio pradžioje jis buvo atiduotas Kauno kultūros muziejui, 1940 m. spalio mėnesį – perkeltam iš Kauno į Vilnių Litanistikos institutui, o 1941 m. pradžioje – naujai įkurtai Lietuvos SSR mokslų akademijai⁷⁵. Draugijos bibliotekos ir muziejaus fondai laikinai buvo palikti buvusiam draugijos pastate prie Neries upės. Juos pasiaukojamai saugojo paliktas laikinai dirbti paskutinis buvęs draugijos pirmininkas ir Sekcijos narys, istorikas, SBU profesorius Stanisławas Kościalkowski. Jis atsisakė atiduoti Vilniaus mokslo bičiulių draugijos muziejuje esančius vertingiausius Europos dailininkų paveikslus, kurių reikalavo iš Kauno atkeltas

⁷¹ Protokół posiedzenia Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w dniu 13 września 1939 roku. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)*, f. 1135, ap. 22, b. 219, l. 58–59. Taip pat žr. Bočkowski, D. „Za pierwszego sowieta“ – okupacja radziecka Wilna jesienią 1939 roku“. In: *Dzieje środowiska intelektualnego*, t. 1 / red. E. Feliksiak i M. Lesia. Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Białostocki, 2002, s. 229–240.

⁷² Plačiau apie tai žr. Žepkaitė, R. *Vilniaus istorijos atkarpa: 1939 m. spalio 27 d. – 1940 m. birželio 15 d.* Vilnius: Mokslas, 1990, p. 37–39, 54–55.

⁷³ Žr. Bumblauskas, A. Vilniaus universiteto istorinės atminties modeliai ir praeities reprezentacijos XIX–XX amžiuje. *Lietuvos istorijos studijos*, 2005, t. 16, p. 53, <https://doi.org/10.15388/LIS.2005.37110>.

⁷⁴ Žr. Vilniaus miesto savivaldybės Milicijos nuovados viršininko raginimas sumokėti mokesčius. LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 269, l. 251; Pismo Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie do Samorządu m. Wilna i Inspekcji Podatkowej V Okręgu m. Wilna. LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 269, l. 254–255.

⁷⁵ Kauno valstybinio muziejaus direktoriaus Pauliaus Galaunės raštas buvusiam Vilniaus mokslo bičiulių draugijos pirmininkui prof. Stanislovui Koscialkovskiui dėl turto perdavimo, Kaunas, 1940 m. rugpjūčio 5 d. LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 269, l. 157.

ir Vilniaus miesto muziejaus direktoriumi paskirtas Adolfas Valeška⁷⁶. 1941 m. birželį S. Kościalkowskis buvo suimtas ir išvežtas į sovietinį lagerį už Uralo. Į Vilnių jis nebegrižo. Paleistas iš lagerio išvyko į Artimuosius Rytus. Galiausiai, 1950 m. jis apsigyveno Anglijoje. Dėstė lenkų gimnazijoje ir Lenkų išėvių universitete, aktyviai dalyvavo lenkų išėvių organizacijose, publikavo mokslinius darbus. O Vilniaus mokslo bičiulių draugijos bibliotekos ir muziejaus fondai buvo išdalyti įvairioms lietuvių įstaigoms, dalis jų išgrobstyta. Vokiečių okupacijos metais buvusiam draugijos pastate įrengta karinė siuvykla⁷⁷.

Likę Vilniuje buvę Meno istorijos sekcijos nariai, nepaisydami sunkių karo metų gyvenimo sąlygų ir netikrumo dėl ateities, dalyvavo slaptame lenkų moksleivių ir studentų mokyme, pagal galimybes stengėsi išsaugoti kultūros vertybes nuo sunaikinimo. Antai 1942 m. Sekcijos narys kunigas daktaras Leonas Puciata buvo gestapininkų suimtas, kalintas Lukiškių kalėjime, paskui Vilkaviškio ir Šaltupių sunkiųjų darbų stovyklose. Paleistas iš lagerio 1943 m. kovo mėnesį sunkiai sergantis L. Puciata grįžo į Vilnių, kur 1943 m. liepą mirė⁷⁸. 1943 m. rugsėjo 17 d. naktį gestapininkai Vilniuje suėmė šimtą lenkų inteligentijos atstovų, dešimt jų sušaudė Paneriuose, kitus, tarp jų ir buvusį Meno istorijos sekcijos pirmininką M. Morelowską, narius S. Narębską ir L. Ślendzińską, išvežė į sunkiųjų darbų stovyklą Pravieniškėse. Po karo visi jie išvyko į Lenkiją ir ten tęsė pedagoginę ir mokslinę veiklą⁷⁹.

Išvados

Vilniaus mokslo bičiulių draugijos Meno istorijos sekcija veikė 1931–1939 metais. Jos organizatoriai buvo Vilniaus Stepono Batoro universiteto Humanitarinio ir Dailės fakultetų profesoriai. Sekcija buvo negausi. Per devynerius egzistavimo metus jai priklausė 26 nariai. Jais tapdavo ne tik meno istorikai, bet ir archyvarai, archeologai, architektai, etnografai, dailininkai, dvasininkai. Visus juos vienijo domėjimasis meno istorija. Sekcijos pirmininku visą laiką buvo M. Morelowskis.

Meno istorijos sekcijos nariai siekė tirti ir propaguoti Lenkijos ir buvusios LDK, ypač Vilniaus, meno istoriją. Jie ieškojo archyvinių šaltinių, ruošė ir Sekcijos posėdžiuose skaitė pranešimus, kuriuos aptarė ir papildė atiduodavo spaudai. Artimas bendradarbiavimas su užsienio mokslininkais, visų pirma su Prancūzijos meno istorikais, leido Sekcijos nariams arčiau susipažinti su jų pasiekimais bei to meto moksle vyraujančiomis tendencijomis, palyginti juos su savo tyrinėjimais. Sekcijos posėdžiuose skaitytų pranešimų ir diskusijų ateidavo pasiklausti ne tik jos, bet ir kiti Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nariai, studentai, mokytojai ir visi vilniečiai, besidomintys meno istorija.

Kita labai svarbi Meno istorijos sekcijos veiklos sritis buvo leidyba. Sekcija leido serijinį leidinį „Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki“ (*Meno istorijos sekcijos darbai ir ataskaitos*). Iš viso 1935–1939 m. išėjo šio leidinio trys tomai, visų jų redaktorius – M. Morelowskis. Šiam tyrimui svarbiausi yra antrasis ir trečiasis tomai, kuriuose išspausdinta daug straipsnių, skirtų Vilniaus ir apskritai LDK meno istorijai. Juose taip pat buvo spausdinamos Sekcijos veiklos ataskaitos su posėdžiuose skaitytų referatų santraukomis. Leidiniuose publikuoti straipsniai ir pranešimų santraukos leido platesniam skaitytojų ratui susipažinti su Sekcijos narių vykdomais tyrimais ir jų rezultatais. Meno istorijos sekcijos leidiniai (išsiuntinėti Vilniaus ir kitų miestų bibliotekoms, su Vilniaus mokslo bičiulių draugija bendradarbiaujančioms mokslo ir kultūros įstaigoms, draugijoms ir kitoms visuomeninėms organizacijoms) buvo itin svarbūs skleidžiant žinias apie LDK, ypač Vilniaus, meno paminklus ir jų kūrėjus.

⁷⁶ Žr. Lituanistikos instituto direktoriui. S. Koscialkowskio prašymas priimti į Lituanistikos instituto tarnautojų sąrašą, Vilnius, 1940-12-03 d. LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 269, l. 149; Vilniaus miesto savivaldybė. Miesto muziejaus direktoriaus Valeškos raštas S. Koscialkovskui [Valeška reikalauja perduoti jo vadovaujamam muziejui vertingiausias buvusios Vilniaus mokslo bičiulių draugijos turėtus paveikslus], 1940-09-16 d. LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 269, l. 263.

⁷⁷ Plačiau žr. Stanisław Kościalkowski pamięci przywrócony / red. M. Dąbrowska. Warszawa–Łódź: Instytut Pamięci Narodowej, Uniwersytet Łódzki, 2016, s. 180–214, 227–244.

⁷⁸ Plačiau apie Leoną Puciata žr. Krahel, T. Puciata Leon (1884–1943). *Polski Słownik Biograficzny*, 1986, t. 29, s. 334–335.

⁷⁹ Žr. *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 1: *Wileński Słownik Biograficzny*, s. 237; *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 3: *Sztuka, malarze, rzeźbiarze, graficy, fotograficy*, s. 152, 198–199.

Interesų konfliktas

Autorė deklaruoja, kad jokio interesų konflikto nėra.

ORCID

Henryka Ilgiewicz <https://orcid.org/0000-0002-4504-5638>

Šaltiniai ir literatūra

Archyviniai šaltiniai

- Curriculum vitae Rajmunda Aleksandra Gostkowskiego, Kraków, dnia 21 września 1933 r. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)*, f. 175, ap. 1(I)Bb, b. 720, t. 1, l. 1.
- Kauno valstybinio muziejaus direktoriaus Pauliaus Galaunės raštas buvusiam Vilniaus mokslo bičiulių draugijos pirmininkui prof. Stanislovui Koscialkovskiui dėl turto perdavimo, Kaunas, 1940 m. rugpjūčio 5 d. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)*, f. 1135, ap. 22, b. 269, l. 157.
- Lituanistikos instituto direktoriui. S. Koscialkovskio prašymas priimti į Lituanistikos instituto tarnautojų sąrašą, Vilnius, 1940-12-03 d. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)*, f. 1135, ap. 22, b. 269, l. 149.
- Pismo Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie do Samorządu m. Wilna i Inspekcji Podatkowej V Okręgu m. Wilna. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)*, f. 1135, ap. 22, b. 269, l. 254–255.
- Protokół posiedzenia Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie w dniu 13 września 1939 roku. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)*, f. 1135, ap. 22, b. 219, l. 58–59.
- Vilniaus miesto savivaldybė. Miesto muziejaus direktoriaus Valeškos raštas S. Koscialkovskiui [Valeška reikalauja perduoti jo vadovaujama muziejui vertingiausias buvusios Vilniaus mokslo bičiulių draugijos turėtus pavaiškus], 1940-09-16 d. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)*, f. 1135, ap. 22, b. 269, l. 263.
- Vilniaus miesto savivaldybės Milicijos nuovados viršininko raginimas sumokėti mokesčius. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)*, f. 1135, ap. 22, b. 269, l. 251.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

- Boudouin de Courtenay, Zofia. Uwagi o technice malowideł ściennych pompejańskich. *Prace i materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 193–208.
- Boćkowski, Daniel. „Za pierwszego sowieta“ – okupacja radziecka Wilna jesienią 1939 roku. In: *Dzieje środowiska intelektualnego*, t. 1 / red. E. Feliksiak i M. Lesia. Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Białostocki, 2002, s. 229–240.
- Bohdziewicz, Piotr. Francesco Placidi, architekt Włoch XVIII stulecia w Polsce i związku jego sztuki z barokiem wileńskim w świetle nowych danych archiwalnych i metody analitycznej. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 219–256.
- Bohdziewicz, Piotr. O istocie baroku wileńskiego z drugiej i trzeciej ćwierci XVIII wieku. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 175–217.
- Brensztejn, Michał. Dwa nieznanne portrety pędzla Józefa Peszki. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 220–221.
- Breżgo, Bolesław. Sztuki piękne w Kolegium oraz w Akademii OO. Jezuitów w Połocku w XVIII i XIX wieku. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, p. 29–39.
- Bumblauskas, Alfredas. Vilniaus universiteto istorinės atminties modeliai ir praeities reprezentacijos XIX–XX amžiuje. *Lietuvos istorijos studijos*, 2005, t. 16, p. 48–64. <https://doi.org/10.15388/LIS.2005.37110>

- Drėma, Vladas. *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia; Vilniaus katedros rekonstrukcija 1782–1801 metais*. Vilnius: Mokslas, 1991.
- Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 1: *Wileński Słownik Biograficzny* / red. H. Dubowik, L. J. Malinowski. Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2002.
- Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 3: *Sztuka, malarze, rzeźbiarze, graficy, fotograficy* / opracował M. Jackiewicz. Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2005.
- Ferdynand Ruszczyc. Życie i dzieło: księga zbiorowa*. Wilno: Skład Główny Księgarni św. Wojciecha, 1939.
- Francastel, Pierre. Le sentiment poétique dans la peinture française de Manet à Gauguin. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 216–219.
- Francastel, Pierre. Quelques aspects des relations artistiques de la Pologne et de la France. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 209–216.
- Glinka, Jan. Pałac Białostocki Jana Klemensa Branickiego, hetmana wielkiego koronnego, kasztelana krakowskiego. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 41–47.
- Gostkowski, Rajmund. Kapłani i kapłanki w sztuce kreteńsko-mykeńskiej i greckiej (z 126 ilustracjami). *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1936, t. 1, 266 s.
- Gučas, Rimantas. Adamas Gottlobas Casparini Lietuvoje. In: *Vargonų paminklosauga ir Adam Gottlob Casparini = Adam Gottlob Casparini und die Orgeldenkmalpflege* / sudarė Rimantas Gučas. Vilnius: Lietuvos kompozitorių sąjunga, 2013, p. 171–173.
- Hoppen, Jerzy. Malarz Jan Prechtl – brat Józef od św. Teresy. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 150–155.
- Hoppen, Jerzy. Malowidła ściennie zamku trockiego na wyspie. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 228–239.
- Ilgiewicz, Henryka. *Societates Academicæ Vilnenses: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie (1907–1939) i jego poprzednicy*. Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2008.
- Index et resumes français. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 471–491.
- Iwaskiewicz, Janusz. Zagadkowe losy obrazu Bacciarellego. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 222–227.
- Jurkowski, Roman. Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1939: przyczynek do życia kulturalnego Wilna w latach 1899–1914. *Zapiski Historyczne*, 1900, t. 55, z. 1, s. 59–88.
- Kalinowski, Lech. Osieczkowska z Filipowiczów Celina Anna (1891–1940), historyczka sztuki wczesnochrześcijańskiej i bizantyńskiej. *Polski Słownik Biograficzny*, 1979, t. 24/2, z. 101, s. 328–329.
- Karpuk, Waldemar. Brat Franciszek Nemirowski (1734–1795) – malarz mariański okresu późnego baroku w Polsce. *MIC Library – Archives – Marians of the Immaculate Conception*, s. 1–29. Prieiga per internetą: <https://padrimariani.org/en/wp-content/uploads/sites/4/2020/01/2-br-franciszek-niemirowski-1734-1795.pdf> [žiūrėta 2024-02-07].
- Kijas, Artur. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie w 1918–1939. In: *Wilno i kresy północno-wschodnie*, t. 2: *Kultura i trwanie* / red. Elżbieta Feliksiak. Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Białostocki, 1996, s. 297–313.
- Kłós Juliusz Stefan, ur. 8.08.1881 w Warszawie, zm. 5.01.1933 w Wilnie, inżynier-architekt. In: *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 4: *Architektura dzieła i twórcy od XVI do 1945 r.* / opracował M. Jackiewicz. Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2006, s. 64.
- Kościałkowski, Stanisław. Pamiętna, choć przemilczana rocznica: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie w pięćdziesięciolecie jego powstania (1907–1957). *Teki Historyczne*, 1956/1957, t. 8, s. 94–121.
- Kościałkowski, Stanisław. Ś. p. Michał Eustachy Brensztejn (1874–1938). *Ateneum Wileńskie*, 1938, t. 13, z. 1, s. I–XLV.
- Krahel, Tadeusz. Puciata Leon (1884–1943). *Polski Słownik Biograficzny*, 1986, t. 29, s. 334–335.
- Lestocquoy, Jean. L'Architecture gothique aux XVIIe et XVIIIe Siecle. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 355–369.

- Lietuvos dailininkų žodynas = Dictionary of Lithuanian Artists*, t. 1: XVI–XVIII a. = 16th–18th Centuries / sudarytoja ir atsakomoji redaktorė Aistė Paliušytė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005.
- Lietuvos architektūros istorija*, t. 2: nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio / redaktorių kolegija: Algė Jankevičienė (pirmininkė)... [et al.]. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
- Limanowski, Mieczysław. W sprawie kultu Borysa i Gleba w Grodnie. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 156–173.
- Lorentz, Stanisław. Z materiałów do historii architektury na ziemiach byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego (Kojmaje, budowle wizytek w Wilnie, Berezwecz, Worniany). *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 335–348.
- Łopaciński, Euzebiusz. Rysunki sepią A. Domańskiego w inwentarzu Kobryńskim z roku 1742. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 134–135.
- Łopaciński, Euzebiusz. Osobliwe szczegóły z życia malarza wileńskiego Jana Trojanowskiego. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 136–141.
- Łopaciński, Euzebiusz. Szkice z dziejów ratusza Wileńskiego od XVI do XIX wieku. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 111–126.
- Łopaciński, Euzebiusz. Wiadomości o artystach Wilna i ziem okolicznych. Zebrane w Archiwum Państwowym i Archiwum Miejskim w Wilnie. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 319–334.
- Łopaciński, Euzebiusz. Z dziejów twórczości Franciszka Smuglewicza. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 127–133.
- Ludwik Sokołowski (1882–1936). In: *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 1: *Wileński Słownik Biograficzny*. Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2002, s. 380–381.
- Mańkowski, Tadeusz. Materiały do dziejów manufaktur tkackich Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki“. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 1–18.
- Morelowski, Marian. Nieznane dane archiwalne do historii sztuki Wilna i byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego od XVII do początków XIX wieku. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 143–149.
- Morelowski, Marian. Ocalałe dzieła artystów radziwiłłowskich. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 24–28.
- Morelowski, Marian. Uzupełnienie do artykułu o snycerzu Gędowskim. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 371–376.
- Osieczkowska, Celina. Mozaika zdobiąca tympanon drzwi królewskich w kościele świętej Zofii w Konstantynopolu. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 1–3.
- Osieczkowska, Celina. O sztuce polskiej malarstwa bizantyjskiego. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 35–130.
- Pacevičius, Darius. *100 istorinių Vilniaus relikty*. Vilnius: Kitos knygos, 2018.
- Petrauskienė, Irena. Vilniaus mokslo bičiulių draugija 1907–1941. In: *Mokslo draugijos Lietuvoje = Научные общества в Литве* / redakcinė kolegija: P. Slavėnas (ats. red.)... [et al.]. Vilnius: Mokslas, 1979, p. 76–142.
- Recenzje. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 363–472.
- Rostworowski, Emanuel. Bogusław Korwin Gosiewski. *Polski Słownik Biograficzny*, 1960, t. 8, s. 340–342.
- Ś. p. Leon Piniński i jego działalność około podniesienia kultury artystycznej narodu [nekrolog]. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 349–354.
- Sprawozdanie Sekcji Historji Sztuki Wydziału I TPN w Wilnie za czas od stycznia 1931 r. do czerwca 1933 roku. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, z. 1–4, s. 31–34.
- Sprawozdanie z działalności naukowej Sekcji Historji Sztuki Wydziału I TPN w Wilnie za czas od początku jej powstania w styczniu 1931 roku do marca 1935 roku. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, z. 1–4, s. 243–361.

- Sprawozdanie z posiedzeń Sekcji Historji Sztuki TPN w Wilnie za czas od marca 1935 roku do czerwca 1938 roku. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 257–317.
- Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1931*. Wilno, 1932.
- Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1936*. Wilno, 1937.
- Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1937*. Wilno, 1938.
- Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1938*. Wilno, 1939.
- Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1933*. Wilno, 1934.
- Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1934*. Wilno, 1935.
- Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1935*. Wilno, 1936.
- Stanisław Kościałkowski pamięci przywrócony / red. Małgorzata Dąbrowska. Warszawa–Łódź: Instytut Pamięci Narodowej, Uniwersytet Łódzki, 2016.
- Szapszał, Seraja. Wyobrażenia świętych muzułmańskich a wpływy ikonografii katolickiej w Persji i stosunki polsko-perskie za Zygmunta III. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1935, t. 2, s. 131–167.
- Śledziwski, Piotr. Kościół św. Anny–św. Barbary intra muros castris vilnensis. *Ateneum Wileńskie*, 1934, t. 9, s. 1–32.
- Taurogiński, Bolesław. Dane archiwalne o artystach na dworze książąt Radziwiłłów XVI–XIX wieku. *Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki*, 1938/1939, t. 3, s. 19–23.
- Venclova, Tomas. *Vilniaus vardai*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2006.
- Z działalności Sekcji Historji Sztuki Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk. *Ateneum Wileńskie*, 1933, t. 8, s. 412–413.
- Z działalności Sekcji Historji Sztuki Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk. *Ateneum Wileńskie*, 1936, t. 11, s. 800.
- Z działalności Sekcji Historji Sztuki Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk. *Ateneum Wileńskie*, 1937, t. 12, s. 677.
- Z działalności Sekcji Historji Sztuki Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk. *Ateneum Wileńskie*, 1939, t. 14, z. 1, s. 359–360.
- Žepkaitė, Regina. *Vilniaus istorijos atkarpa: 1939 m. spalio 27 d. – 1940 m. birželio 15 d.* Vilnius: Mokslas, 1990.
- Żytkowicz, Leonid. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1940. In: *Z dziejów nauki polskiej: Księga pamiątkowa TNT 1875–1975* / red. Artura Hutnikiewicza, Leszka Janiszewskiego. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975, s. 49–75.